УДК 355.48(477.43-22-89Зеленці)„1792”

Юрій МИЦИК

БИТВА ПІД ЗЕЛЕНЦЯМИ

Розповідається про битву між російськими і польськими військами, що проходила 1792 року на теренах України і у якій російські війська зазнали поразки.

Ключові слова: Зеленці, польські війська, російські війська, битва.

Рассказывается о битве между русскими и польскими войсками, которая проходила в 1792 году на территории Украины и в которой русские войска потерпели поражение.

Ключевые слова: Зеленцы, польские войска, русские войска, битва.

It is told about the battle between the Russian and Polish troops, which took place in 1792 on the territory of Ukraine and in which Russian troops were defeated.

Keywords: Zelentsi, Polish troops, Russian troops, battle.

Є в історії битви і бої відомі всім, а є такі, які навіть незнані спеціалістам. До останніх належить і битва під Зеленцями (нині – село Старокостянтинівського району Хмельницької області), яку замовчували і з політичних міркувань (російські війська зазнали поразки від польських). Проте для нас вона має важливе значення, бо проходила на теренах України…

Це було в часи напередодні другого поділу Речі Посполитої, коли польсько-литовська держава стала жертвою агресії трьох імперій (Австрії, Пруссії і Росії). 18 травня 1792 року російський посол у Варшаві вручив королю Станіславу Августу ноту, в якій повідомляв про вступ російських військ на територію Речі Посполитої. Російська армія під командуванням генерала Каховського, поділена на чотири корпуси (I – М. Голеніщева-Кутузова, II – Дуніна, III – Дерфельдена, IV – Леванідова), загальною чисельністю 64 000 вояків (втричі більше, ніж у поляків) швидко наступала. Першим з корпусів командував Михаїл Голеніщев-Кутузов (майбутній герой Вітчизняної війни 1812 р.). Він форсував Дністер поблизу Могилева-Подільського і швидко рухався на північ, прямуючи до Вінниці[1]. Це було несподіванкою для польського командування (командувач князь Юзеф Понятовський), яке сподівалося удару з боку Києва. Слабкі польські війська (до того ж поділені на три частини) відступали в бік Тульчина. Потім Понятовський під тиском переважаючих російських сил відійшов

на Волинь, де знаходилася головна квартира польських військ – Полонне. Невдовзі війська під командуванням Леванідова заволоділи Мирополем і загрожували полякам оточенням Полонного. З огляду на неготовість міста до оборони і швидкий наступ російських військ було вирішено відступати далі на захід, прямуючи на Шепетівку і Острог. Польські війська (в авангарді – князь Понятовський, потім – Вєльгорський, в ар'єргарді – Тадеуш Костюшко) вступили в Шепетівку, а відтак рушили на південний захід, де під селом Зеленці на них чекало підкріплення.

Ранком 18 червня 1792 року до Зеленців підтяглися передові частини Кутузова, якими командував генерал Марков, брат фаворита Катерини II. У Маркова було два полки по чотири батальйони піхоти, зокрема, Катеринославський (3200 єгерів), гренадерів (3000 вояків), три полки кінноти. Всього 11 500 вояків і 24 гармати. Вони вирушили з Грицева вночі проти 18 червня і о 4-й ранку дійшли до Зеленців, де знаходився князь Міхал Любомирський зі своїми військами. Згодом до нього підтягнувся з Шепетівки головнокомандувач князь Юзеф Понятовський з підкріпленнями[2], чого Марков аж ніяк не чекав, маючи намір вдарити у фланг польській армії. Почалася артилерійська канонада і сутички кавалеристів. Ближче до полудня росіяни зміцнили вогонь і перейшли в наступ. Поляки стали відступати, однак головнокомандувач Понятовський кинув у бій свіжі сили. Тепер уже росіяни відступили. Тим часом інший загін росіян зайняв село Зеленці, вибити їх полякам не вдалося. Тоді власник села, князь Остафій Сангушко, порадив підпалити село, що дало очікуваний результат – росіяни втекли. Вони зробили спробу перехопити ініціативу (Зубов), але безрезультатно, в ході бою навіть втратили прапор. Відтак посилили артилерійський вогонь, а також на Зеленці кинули кавалерію. Розпочалася кульмінаційна фаза сутички. В бій вступила польська кавалерія князя Сангушка, а також бригада Любовидського. Удар був раптовим і потужним! Це вирішило долю битви...

Довго тривав бій кавалерії з кавалерією, врешті росіяни почали панічно тікати. Аби добити суперника, Понятовський наказав генералу Чапському переслідувати його, однак Чапський відмовився виконувати наказ, бо він був начебто не на письмі (насправді Чапський був прихованим прихильником Росії). Спроба росіян атакувати ліве крило польських військ закінчилася невдало. Під потужним артилерійським вогнем вони мусили відступати і тут.

Тепер настала черга поляків перейти в рішучий наступ. Понятовський створив ударну групу зі свіжих сил. Нею командував генерал Вєльгорський (полки Мальченвського, Острозької ординації, передньої сторожі князя Юзефа Любомирського, кавалерійська бригада Дзєржка). Вєльгорський рішуче атакував російську кінноту і змусив її відступати, тільки мужність піхоти врятувала військо Маркова від повного розгрому. Не дочекавшись допомоги Кутузова, останній вирішив відступати з поля битви...

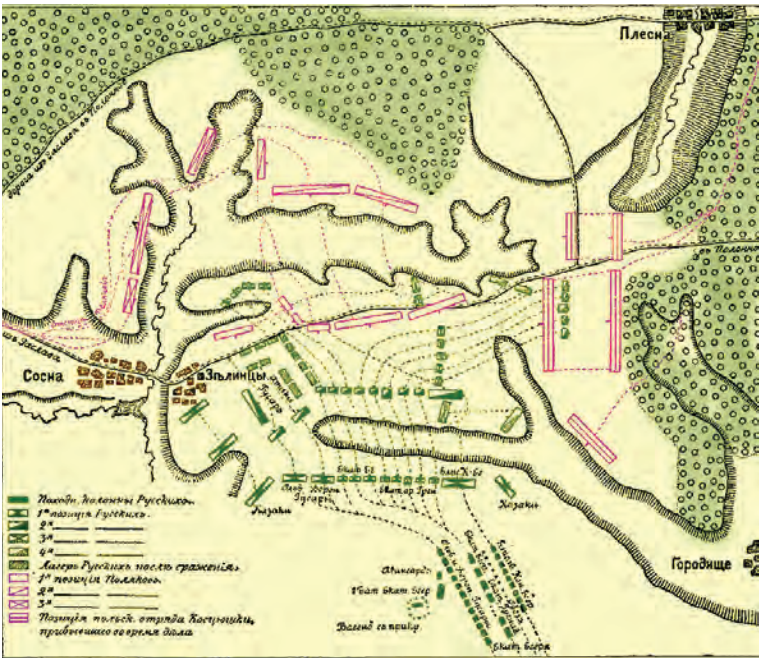

Битва під Зеленцями. 18 червня 1792 р.

До вечора під Зеленцям з'явилася дивізія Костюшка, яка йшла на Заслав. Марков спробував взяти реванш і розпочав артилерійський обстріл. Костюшко відповів тим самим. Дві години тривала канонада. Врешті Костюшко не піддався на зачіпки Маркова і продовжив свій марш на Заслав.

Невдовзі поляки перемогли. До Варшави було послано російський прапор, здобутий у бою. Король тоді написав князю Юзефу: „З часів Яна III (Собеського. – *Ю.М.*) це перша вступна битва, котру виграли поляки без чиєїсь допомоги"[3]. Королю також передали список з 16 кандидатів для нагородження найвищою відзнакою Речі Посполитої – орденом Virtuti Militari (Військова Мужність), встановленому на зразок хреста австрійської імператриці Марії Терезії. Відзначимо, що цей орден запроваджено в день битви під Зеленцями 18 червня. Серед нагороджених був і герой польського народу Тадеуш Костюшко. Ще 40 нижчих офіцерів і солдатів відзначили медалями. Нагороди вручили 25 червня в Острозі...

Хоча перемога під Зеленцями – славна сторінка в історії польської зброї, але кампанія була програна. Настав другий поділ Польщі...

ПРИМІТКИ

1 Derdej P. Zieleńce Mir Dubienka 1792. Warszawa, 2008. – S. 52.

2 Wolański A. Wojna polsko-rosyjska 1792 r. Warsyawa, 1996. – C. 163.

3 Ibid. – S. 177.